

ДИСКУРС. ПЕРЕКЛАД. СОЦІОЛІНГВІСТИКА

УДК 81'373

Антіпов О. С.,
аспірант,
ДЗ “Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
(Старобільськ)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ “ПАТРІОТ” У ХУДОЖНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Ідея патріотизму зароджується в людині з розуміння належності до певної національно-етнічної спільноти. Складниками самосвідомості патріота є мова, культура, історична пам'ять, національна система цінностей, тобто звичаї, традиції, певні моральні стандарти поведінки, а також почуття (зокрема національної гідності, гордості, любові, вільного існування на своїй землі). Відповідно, ці патріотичні риси особливо яскраво проявляються у складних, стресових ситуаціях, як-от: помежів'я кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли представник нації виступає на захист держави, мови, культури.

У період національно-політичного відродження України та становлення української нації домінувала ідея народності, яка популяризувала релігію, рідну мову, природу рідного краю, народні традиції, сумлінну працю тощо. Активно пропагувала ці ідеї публіцистика, що посідала особливе місце в духовному житті нації. В. Здоровега пояснює це щонайменше двома причинами: історичною долею і своєрідною ментальністю народу, який був позбавлений протягом століть власної державності. За таких умов українська нація “своє духовне утвердження і свій самозахист шукала у народній творчості та публічному слові...” [5, 225].

Аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених цій проблемі і на які спирається автор. Зважаючи на співвідношення інформативності чи емоційності та оцінності в структурі публіцистичного тексту, учені (Г. Колесник, В. Костомаров, Л. Мацько та ін.) на перетині власне публіцистики й літератури виділяють художньо-публіцистичний підстиль. Зберігаючи змістовно-структурні та функціональні ознаки публіцистики, письменники наділяють свої публіцистичні твори окремими властивостями художньої літератури, і саме це дає підстави називати їх публіцистику “художньою”.

Для А. Погрібного письменницька публіцистика – “те ж саме, що і публіцистика “взагалі” як рід журналістики, оскільки її характеризує пряме, без жодного дистанціювання, втручання у явища життя, оскільки аналіз цих явищ здійснюється негайним, безпосереднім чином, а не через характери, оскільки на першому плані письменника-публіциста – його позиція, думка, громадянський темперамент” [7, 29]. Вона покликана захищати скривджених, гноблених, публічне слово інформує читача про події з різних сфер дійсності, порушуючи злочини, пекучі питання життя. Тому “...на творення якісної письменницької публіцистики здатен лише той письменник, котрий яскраво утвердив або утверджує власну

творчу індивідуальність в тих чи інших суто художніх жанрах літератури” [7, 30].

Відома українська письменниця, культурний діяч Леся Українка, котра блискуче володіла й пером журналіста, називала художню публіцистику “вогненною лірикою”, у якій проявляється “запал і завзятість”, “всі почуття, всі пристрасті людського серця”. Наголошувала поетеса і на тому, що “навіть сама техніка фрази неначе вимірена свідомо на те, що тепер звать сугестією (навіюванням): кожний образ, кожна імперативна фраза повторюється двічі, різними, але синонімічними виразами різної сили і через те силоміць западають у пам’ять” [9, 160].

Виділення невирішених проблем, яким присвячено статтю. Такий публіцистичний твір, як стаття, автором якої є письменник, ми зараховуємо до художньо-публіцистичного жанру. У цьому контексті слушною є думка російського вченого М. Бахтіна: “Жанр завжди і той і не той, завжди старий і новий одночасно. Жанр відроджується й оновлюється на кожному новому етапі розвитку літератури і в кожному індивідуальному творі певного жанру... Жанр живе теперішнім, але завжди пам’ятає своє минуле, свій початок. Жанр – представник творчої пам’яті в процесі літературного розвитку” [1, 314]. У ХІХ ст. розрізняли статтю газетну й журнальну. Статтю журнальну І. Франко потрактував як “публіцистичний, літературознавчий <...> твір, порівняно невеликий за обсягом, вміщений у журналі, статтю газетну – “середню і більшу за обсягом одиницю матеріалу в газеті” [6, 234]. Статті, написані Лесею Українкою (“Лист до товаришів”, ““Безпардонний” патріотизм”, “Не як тії вороги, як добрії люди”, “Голос однієї російської ув’язненої” та ін.) і свого часу опубліковані в газетах і журналах, ми зараховуємо до статей публіцистичних, адже в них порушено актуальні питання, що стосувалися тогочасної суспільно-політичної ситуації в Україні, бездіяльності влади, національного патріотизму тощо.

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої розвідки є дослідження структури лексико-семантичного поля (ЛСП) “патріот” у художній публіцистиці Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поле як лінгвістичне явище перебуває в центрі уваги мовознавців протягом останніх десятиліть. Поняття ЛСП було розроблене Е. Оксааром і О. Духачеком, а саме “семантичне поле” ввели до обігу семасіології німецькі мовознавці Г. Іпсен та Й. Трір. В українському мовознавстві ЛСП потрактовують як “сукупність мовних одиниць, переважно лексичних, об’єднаних спільністю змісту, одним поняттям, функціональною подібністю позначуваних явищ” [10, 131]. Загальноновизнаним є твердження про поділ ЛСП на ядро (денотат), центр (сигніфікат) та периферію (конотат).

Ядро поля – це його ім’я, яке репрезентоване лексемою або групою лексем-понять, що виражають найважливіші ознаки поля, на базі яких здійснюється впорядкування всіх його елементів. Як правило, ядро поля представлене архілексемою, тобто лексемою з найбільш узагальненим потрактуванням, що “зазначена всіма <...> словниками” [8, 12].

Центр поля – це своєрідний семантичний мінімум, репрезентований найуживанішими словами з їх антонімічними, синонімічними та ін. відношеннями,

що мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення (Б. Булгарова, Н. Іваненко, О. Селіванова та ін.).

Периферія поля – це найвіддаленіші від його ядра слова, для яких характерна значно менша частотність уживання та стилістична забарвленість значення. Елементи периферії деталізують, конкретизують архілексеми та містять оказіональні утворення, образні переосмислення (Б. Булгарова, З. Вердієва, Л. Лисиченко, О. Селіванова та ін.).

Досліджуючи ЛСП, потрібно враховувати і таке явище, як виявлення семантичних множників (сем) – мінімальних семантичних одиниць двосторонніх мовних знаків – морфем і слів; елементарне лексичне чи граматичне значення, яке є складовим елементом плану змісту цих одиниць [11, 575]. Семантичну структуру конкретного слова становить низка впорядкованих сем, які у складі одиниці мови мають неоднакове структурне й функціональне навантаження. На порядок вище від семи у семасіології стоїть семема, що “являє собою мовну одиницю плану змісту, яка співвідноситься з морфемою (мінімальною одиницею плану вираження) і становить сукупність компонентів її значення” [2, 247].

У середині ЛСП учені (О. Бондаренко, С. Моїсеєва, І. Чумак та ін.) виділяють мікрополя за допомогою семантико-логічного критерію, в основі якого лежить запропонований Ш. Баллі принцип ідентифікації. Його суть полягає у відшукуванні слова-ідентифікатора, що виражає поняття, ідею у найбільш загальній формі. Мікрополя є меншими за обсягом сукупностями лексичних одиниць. Це ієрархічно організоване семантичне об'єднання, елементи якого пов'язані за інтегральною ознакою, що виражена його домінантою – ядерною лексемою (І. Чумак), або гіперонімом (С. Моїсеєва).

Лексеми “патріот” наприкінці XIX – на початку XX ст. було представлено в тогочасних лексикографічних джерелах. Так, в енциклопедичному словнику, укладачами якого були Ф. Брокгауз та І. Єфрон (1898), поняття “патріотизм” потрактовано як любов та почуття прихильності до вітчизни, до рідного народу [4, 36]. У словнику іншомовних слів В. Доманіцького (1906) подано таке тлумачення: “Патріот – той, хто любить вітчизну – свій край, своїх людей. Патріотами на глум прозивають темних, несвідомих або не совісних, хоча й свідомих, людей, що допомагають у всьому урядови (правительству), немов би то боронячи вітчизну од загибелі” [3, 88–89].

У публіцистичному доробку Лесі Українки часто зустрічаємо сполучувану з іншими словами лексеми “народ(ний)”, у значенні – творений для народу, такий, що служить народові: “народные школы”; “народническая литература”; “чисто народный стиль”; “народная жизнь”; “память народная”; “львовская народническая интеллигенция” тощо. Патріотизм, на думку письменниці, має проявлятися “щирим <...> словом і ділом” [9, 9]. “Мов тіні королів в “Макбеті”, <...> “ідуть поволі, але певним ходом <...> наші щиро народовські патріоти” [9, 14], які повинні “не боятися своєї мачухи-конституції, а йти тернистим шляхом, куди кличуть їх високі завдання” [9, 23]. Публіцистика Лесі Українки адресована українській громаді, її основне призначення – подолання “тиші в морі” або

“мертвой зыби” [9, 11] та пробудження патріотичних почуттів “під короговою визволення” [9, 20].

Антипатріотизм пов’язаний з браком “власне нашої праці”, адже “якби було більше праці з України, то й гроші українські давались би з більшою охотою” на часописи, в яких “можлива одкрита розмова про наші громадські питання та подавання фактів з життя нашого люду” [9, 10]. Антипатріотами авторка іронічно називає своїх побратимів, великих митців, письменників та артистів, які відмовилися боронити рідний край заради великих імен. Коли невелика кількість українських людей борються за відродження нації, псевдопатріоти, на думку Лесі Українки, сидять склавши руки. Письменниця їх закликає: “Чи не пора ж нам, товариші, взяти хоч яку частку їх (патріотів. – прим. О. А.) праці на себе?” [9, 11].

ЛСП “патріот” у публіцистичних листах Лесі Українки представлене трьома мікрополями, елементи яких перебувають у гіперо-гіпонімічні зв’язках.

Мікрополе “патріот як такий”, що представлене однойменним гіперонімом, репрезентоване такими лексемами:

– хвилі, що символізують патріотичні прояви: “...І в нас доти буде “тиша в морі”, поки хвилі з глибини не здіймуться наверх, **власне хвилі**, а не ті одинокі сплески з гребінчиком ясної піни, що зараз же зникають без сліду. Хто ж має здіймати ті хвилі? Ми самі. **Ми самі мусимо бути тими хвилями**, отже, не нам сидіти край моря та ждати погоди, чи то пак негоди та супротивного вітру” [9, 9–10];

– люди в певній кількості: “Ви знаєте, панове товариші, що **вся робота над освітою і обороною прав галицького люду лежить на плечах двох-трьох людей** <...>; на них же лежить і **прилюдна боротьба за нашу, українську, справу**” [9, 11];

– недосвідчена молодь: “Сумно, що знов мусимо виступати (за волю, зробивши це завданням всього життя – прим. О. А.) ми, **недосвідчена молодь**, але ж іншого виходу немає, коли **не хочемо зректись нашої волі**” [9, 11];

– я, ми – контекстуальні синоніми лексеми “патріот”, які засвідчують, що письменниця і себе вважає патріотом країни та справи: “**Я тільки попрошу уважати мої слова не за колективну “заяву”, а за вираз одної людини, близької до радикальної справи, бажаної сій справі доброго розвитку**, отже, пишучої в інтересах її” [9, 19];

– борці: “Але ж було не менше **борців**, що **змагались**, наприклад, і серед непереглядних степів приволзьких, на питомому ґрунті, при допомозі національних ідеалів, опертих на історичних прикладах <...>. **Всі ці люди не строїли в кабінетах теорій**, а пішли просто “в народ”, несучи книжки, і живе слово” [9, 21];

– ув’язнені поети: “...**Бідні ув’язнені поети**. <...> Що ж до нас, таких невідомих, незнаних тепер, яких великі цього світу не зволять навіть помічати, **ми підемо без масок в ті страшні дні**, бо залізні маски не можуть змінитися на лицемірний оксамит” [9, 17–18].

Мікрополе “псевдопатріот” й, відповідно, його гіперонім, представлене лексемами:

– молодий патріот: “...Ми вдались до бесідника, **молодого українського патріота**: “Скажіть, добродію, що, властиве, має значити “наука на національному ґрунті?” Чи се значить, що ми мусимо винайти яку спеціальну українську математику?” **Бесідник глянув суворо і промовив катоновським тоном**: “Що ви за українець, коли не розумієте таких простих речей?” Ми десять раз вдавались до **різних патріотів** з нашим питанням і десять раз чули однакову оповідь” [9, 12];

– патріоти “нового курсу”: “Прийнявши таку політику (“Ой, куди вітер віє, туди я хилюся, а що люди говорять, то я не боюся” – прим. О. А.), **патріоти “нового курсу”** поступають совісно і чесно, для того надіються, що історія не осудить їх лихим словом; <...> **історія не буде згадувати ніяким словом наших славних патріотів**, що самовільно – pardon! добровільно – взяли на себе тяжкий обов’язок кермувати долею цілого народу” [9, 13];

– галицькі радикали-діячі: “Кому траплялось листуватись і особисто стріватися з **галицькими радикалами-діячами**, той не може сказати, щоб вони здались йому велетнями, вартими подиву і наслідування” [9, 20].

– Мікрополе “антипатріот”, що представлене однойменним гіперонімом, репрезентоване лексемами:

– “темна сила”: “Скажіть, мої товариші, чому не чутно вашого голосу, тимчасом як усяка **“темна сила”** не боїться здіймати його прилюдно? <...> Що буде, коли сторонні люди приймуть на віру оті безсоромні речі, що говоряться ніби від всього “русько-українського народу”, пам’ятаючи приказку: “Мовчання знак згоди”” [9, 10];

– буковинські патріоти: “Ми б дуже хотіли обернутися з сим питанням ще до **буковинських патріотів**, та страшно, що вони розсердяться і **почнуть нас “нищити без пардону”**. Краще мовчати” [9, 12];

– керманічі: “Ну що, як **нашим керманічам** прийде на розум віддати нас, – хто може вгадати кому? Іди потів позивайся за історичне право... куди нам, німеччині, з панамі судитись!” [9, 13];

– вільні, великі поети: “**Ганьба вільним поетам**, які перед чужинцем дзвенять ланками своїх добровільно накладених кайданів. Неволя ще мерзотніша, коли вона добровільна” [9, 17], “Не бійтесь, побратими, **в’язниця поетів, що люблять волю, батьківщину і народ**, не така тісна, як інші місця ув’язнення, вона простора й її славне ім’я – Росія. **Поет може там мешкати, і навіть у безпеці, позбавившись тільки імені або позбавившись усього**” [9, 18], “Живіть собі спокійно, побратими, прославлені вашими великими іменами. А ти, французька музо, вибач співакці-невільниці, позбавленій імені. Все-таки я менше тебе зневажила своєю убогою прозою, ніж **твої вільні друзі в своїх прекрасних, улесливих віршах**” [9, 18].

Ядро ЛСП “патріот” включає такі лексеми: *патріот, патріотизм.*

До приядерної зони входять лексеми: *держава, країна, батьківщина, народ, рідний край, громадянин*.

До складу периферії поля, яка представлена переважно оказіональними перифрастичними утвореннями, ми зараховуємо такі лексеми: *боротьба, товариші, побратим, патріот “нового курсу”, вільний поет* тощо.

На основі дефініції поняття “патріот”, представленого у словнику В. Доманіцького, та змодельованого ЛСП, репрезентованого в художній публіцистиці Лесі Українки, ми виділяємо семіми, що реалізовані сукупністю сем:

– “боронячи вітчину од загибелі”: “боротьба”, “борець”, “борець політичної волі”, “діяння”, “добрі заміри”, “українці-діячі”, “вільне слово”, “героїзм”, “воля”;

– “любов до вітчизни, своїх людей”: “молодий український патріот”, “alter ego (однодумець)”.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. У публіцистиці Леся Українка, порушуючи патріотичні питання, часто веде оповідь від першої особи, що дозволяє нам зробити висновок: вона – патріот великої і малої Батьківщини, своєї справи. Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні ЛСП “патріот” за рахунок сем, представлених у публіцистичному доробку письменників помежів’я XIX–XX століть.

Література

1. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского / М. М. Бахтин. – 5-е изд., доп. – К. : Next, 1994. – 511 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Доманіцький В. Словарик: пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів / В. Доманіцький. – К. : Друкарня С. А. Борисова, 1906. – С. 88–89.
4. Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона : [в 82-х т.] / [сост. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон]. – СПб. : Типо-Литографія И. А. Ефрона, 1890–1907. – XXIII – С. 36.
5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості / В. Й. Здоровега. – Л. : Паіс, 2004. – 268 с.
6. Пінчук С., Регушевський Є. Словник літературознавчих термінів Івана Франка / С. Пінчук, Є. Регушевський. – К. : Наукова думка, 1966. – 270 с.
7. Погрібний А. Поклик Дужого чину : [статті, портрети, силуети, наближення, публіцистика / А. Г. Погрібний ; вступ. сл. В. Г. Дончика, П. П. Кононенка]. – К. : ВЦ “Просвіта”, 2009. – 680 с.
8. Строченко Л. В. Лексико-семантичне поле “коштовне каміння” в англійській мові та мовленні : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.04 “Германські мови” / Л. В. Строченко. – Одеса, 2008. – 26 с.
9. Українка Леся. Утопія в белетристиці : [збір. тв.] : [в 12-ти т.] / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 8. – 320 с.
10. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 223 с.
11. Українська мова : [енциклопедія] / [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.]. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Анотація

Художня публіцистика, творена письменниками, характеризується прямим втручанням у явища життя суспільства. Вона формує громадську думку, має потужний вплив на національно-зорієнтованих особистостей. Предметом аналізу є публіцистичні статті відомої української

письменниці кінця XIX – початку XX ст., громадського діяча, майстра журналістського слова Лесі Українки. Лексико-семантичне поле “патріот”, репрезентоване у творах авторки, представлено трьома мікрополями: “патріот як такий”, “псевдопатріот” та “антипатріот”. Автор статті виділив лексеми, семеми й семи, які збагатили досліджуване поле.

Ключові слова: патріотизм, патріот, публіцистична стаття, лексико-семантичне поле, мікрополе, лексема, семема, сема.

Аннотация

Художественная публицистика, что создается писателями, характеризуется прямым вмешательством в явление жизни общества. Она формирует общественное мнение и влияет на национально-ориентированную личность. Предметом анализа в статье выступают труды известной украинской писательницы конца XIX – начало XX столетия, общественного деятеля, мастера журналистского слова Леси Украинки. Лексико-семантическое поле “патриот”, что представлено в произведениях публициста, состоит из трёх микрополей: “патриот как такой”, “псевдопатриот” и “антипатриот”. Автор статьи выделил лексемы, семемы и семы, которые обогатили исследуемое поле.

Ключевые слова: патриотизм, патриот, публицистическая статья, лексико-семантическое поле, микрополе, лексема, семема, сема.

Summary

Art publicistic, created by writers, is characterized by direct interference into phenomenon of society's life. It forms social idea, has powerful influence on national oriented persons. The subject of analyze are publicistic articles written by famous Ukrainian writer of the end of XIX and beginning of XX centuries, social activist, journalistic word master Lesya Ukrainka. Lexical and semantic field “patriot” is represented in author works, appeared by three micro-fields: “patriot as he is”, “pseudo-patriot” and “anti-patriot”. The author of the article marked lexemes, sememes and semes, which enriched researching field.

Keywords: patriotism, patriot, publicistic article, lexical and semantic field, micro-field, lexeme, sememe and seme.

УДК 81'25:82–4

Дьяченко С. М.,
аспірантка,
Таврійський національний університет
імені В. Вернадського
(Сімферополь)

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЕСЕ І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Есе є одним з найбільш продуктивних жанрів у вітчизняній та зарубіжній літературі. Цей жанр надає письменнику найрізноманітніших можливостей: багатоаспектність тематики, гнучкість композиції, інтелектуальну та емоційну насиченість, можливість стилістичних експериментів. Через його синкретичний характер особливості до проблематики есе зверталися літературознавці, лінгвісти, філософи. Дослідники розглядали поняття есе як жанроутворюючу форму (Т. Адорно, Л. Я. Гінзбург, Є. П. Зикова, М. Епштейн, В. А. Канторович, Т. Лямзіна), як оповідну структуру (Д. Драрі, Є. А. Журбіна), як композиційний елемент твору (І. В. Арнольд, Р. Інгарден). В останні роки було написано ряд